

О.М. Яценко

аспірант*

Державний агроекологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ РЕГІОНУ

У статті розглядається актуальна тема зовнішньоекономічних відносин регіону в аграрній сфері. Зроблено прогноз динаміки обсягів експорту та рівня зовнішньоторговельного сальдо продукцією АПК Житомирської області до 2008 року.

Постановка проблеми

У контексті підготовки України до вступу у Світову організацію торгівлі та у Європейський Союз питання активізації зовнішньоекономічних відносин області набуває особливого значення. Важливим фактором зростання ефективності зовнішньоекономічної

---

* Науковий керівник – к.е.н., доцент Л.Д. Павловська

© О.М. Яценко

діяльності сільського господарства як регіону, так і України в цілому, є стимулювання ефективного розвитку аграрного виробництва, стандартизація та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та світовому ринках; підвищення зайнятості сільського населення у несільськогосподарському секторі економіки. Водночас для України постане проблема захисту внутрішнього ринку від поглинання його іноземними конкурентами. Одним з основних чинників, що визначають місце країни у міжнародному співробітництві, є зовнішня торгівля. Протягом останнього десятиріччя відбулась трансформація структури і зміна географії зовнішньої торгівлі в аграрній сфері. Зазначені положення й обумовлюють актуальність обраної теми дослідження.

У працях і публікаціях вітчизняних науковців ґрунтовно досліджуються досягнення у галузі аграрної політики, аналізуються процеси формування геополітичних пріоритетів Української держави, розглядаються можливі варіанти зовнішньоекономічної взаємодії України у майбутньому та їх вплив на подальший розвиток держави у контексті світового цивілізаційного процесу. Так, багато питань гео економічного та прикладного змісту знайшли відображення в працях В. Андрійчука, О. Білоруса, В. Будкіна, А. Гальчинського, В. Горьового, В. Губенко, О. Жемойди, Т. Зінчук, С. Кваши, Г.Климка, В. Ключка, Д. Лук'яненка, А. Мокія, Ю. Пахомова, М. Пашкова, С. Пирожкова, А. Румянцева, А. Філіпенка, О. Шниркова та інших вітчизняних авторів. Слід також відзначити роботи російських та інших зарубіжних авторів, зокрема У. Бек, В. Виноградова, Б. Гурне, М. Делягіна, С. Караганова, Д. Кауфмана, Я. Корнаї, Е. Сіскоса, Дж. Стігліца, А. Фролова, в яких розглядаються практичні умови міжнародної економічної співпраці.

Незважаючи на безумовну значущість проведених досліджень, все ще потребують вивчення ряд важливих питань організаційного, інституційного та інструментального забезпечення взаємодії України з країнами світу із низки важливих напрямів.

Метою даного дослідження є вивчення та оцінка зовнішньоекономічних відносин аграрних підприємств регіону з країнами світу. Об'єктом дослідження виступає процес становлення зовнішньої економіки України на прикладі аграрного сектора Житомирської області. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів трансформації зовнішньоекономічних відносин регіону.

У процесі дослідження використані загальні і спеціальні економічні методи: індукції і дедукції, абстракції, узагальнення, системного підходу до явищ, що вивчаються, а також розрахунково-конструктивний, прогнозування і ін [2, 15]. Для теоретичного обґрунтування зовнішньоекономічних проблем регіону в умовах ринкової трансформації аграрного сектора використаний абстрактно-логічний метод [9, 12]. За допомогою статистично-економічного методу були проаналізовані основні

результати дослідження [1, 12, 13] та визначено стан зовнішньоекономічних відносин області в аграрній сфері.

Аналіз останніх досліджень

Світова економіка зараз набагато складніша, вразливіша і менш передбачувана, ніж у минулому [3]. За твердженням Губенко В.І., до важливих критичних сил, що впливають на сьогоденний світ та сучасний зовнішній ринок належать: тиск економічних сил; інтеграційні чинники; економічна взаємозалежність; глобалізація і транснаціоналізація [7]. Стосовно зовнішньоекономічної діяльності діють дві сили – глобалізація і локалізація. І не тільки з усе більшою одночасністю, але й у взаємодії і взаємозв'язку. Кожний елемент глобалізації намагається обумовити збільшення локалізації і навпаки.

Нагадують про себе і помилки в зовнішньоекономічній політиці держави. На думку Горьового В. П., протягом останніх 10 років ця політика була безсистемною, непослідовною, неузгодженою. За таких обставин процес реформування зовнішньоекономічних відносин в Україні пішов у розріз з економічними правилами та закономірностями, визнаними міжнародною практикою. Тому якоюсь мірою лібералізація зовнішньої торгівлі і грошово-фінансова стабілізація економіки стали чинником не економічного росту, а прогресуючого занепаду багатьох галузей і, особливо, сільського господарства та переробних галузей АПК, що виробляють продукцію з високим рівнем доданої вартості [5].

Мокій А. І. підкреслює, що особливо яскраво суперечливість ходу реформ та неоднозначний характер їх наслідків відображається в процесі інтеграції економіки України у світові господарські зв'язки (СГЗ). Розширення та інтенсифікація міжнародних економічних відносин України, з одного боку, є наслідком системної трансформації економіки, а з іншого, – відіграє надзвичайно важливу роль в призупиненні кризових тенденцій та забезпеченні економічного зростання, тобто є вагомим фактором трансформаційного процесу. Проте результати інтеграційного процесу не можуть бути визнані як однозначно задовільні. В деяких випадках напрями, обсяги, форми і методи інтеграції до світового господарства не співпадали з інтересами економічної безпеки і розвитку держави, посилювали кризові процеси і явища в економіці [10].

За оцінкою В.І. Губенко, ситуацію, що склалася із зовнішньоторговельним оборотом, експортом, імпортом та сальдо, не можна визнати задовільною. Підтверджується висновок, що зовнішньоекономічна діяльність знаходиться в глибокій кризі, а експортний потенціал зруйновано. Виходячи з того, що до 1991 р. Україна традиційно експортувала біля 60% виробленого цукру, що складало 3,0–3,5 млн. т, майже 20% м'ясо-молочних продуктів, 10–15 млн. т зерна, на його думку, в галузі зовнішньоекономічної політики першочерговими завданнями України повинні бути повернення ринків збуту сільськогосподарської продукції у країнах СНД і Балтії та пошук нових ринків збуту вітчизняної продукції на світовому ринку [6].

У даній ситуації постає проблема диверсифікації діяльності аграрних підприємств і пошук нових ринків збуту вітчизняної сільськогосподарської продукції з метою зменшення залежності від монополістів аграрного ринку.

Досліджувати зовнішній ринок – це шукати збалансованість. Але в реальній ситуації такого стану досягти дуже складно. Економічна теорія дає можливість коригувати зовнішній ринок і зберігати відповідний механізм для цих цілей [14]. У „Концепції зовнішньоекономічної діяльності України” стабільна збалансованість зовнішньоекономічних зв'язків розглядається як першочергова і необхідна умова створення потужного експортного потенціалу України в складі міжнародних спеціалізованих галузей і видів виробництва [8]. Таким чином, є підстави стверджувати, що зовнішньоекономічна діяльність досить складна і наповнена суперечливими тенденціями.

Для того, щоб об'єктивно оцінити умови та тенденції експортної спеціалізації та імпортного профілю області, доцільно проаналізувати факторні передумови міжнародної торгівлі [11]. Ресурсне забезпечення значною мірою визначає структуру такої торгівлі, місце регіональної і національної економіки в системі міжнародного обміну та поділу праці. Разом з тим не слід його і абсолютизувати, адже в сучасному світі дедалі більшу роль відіграють не **первинні** фактори спеціалізації (ними можна вважати ресурсо-кліматичні умови розвитку економіки, її забезпеченість робочою силою, землею тощо), а **вторинні**. Такими факторами можна вважати історично сформований профіль національного виробничого комплексу, характер робочої сили, суб'єктивні рішення щодо розвитку тих або інших видів виробництва.

Відносно факторів **первинного** характеру, які визначають торговельний профіль регіону, слід відзначити, що хоча наша область і має певний ресурсний потенціал, функціонування її відтворювального комплексу значною мірою залежить від енерго-сировинних поставок з інших країн. Більше того, наш регіон, як і держава в цілому, має від'ємний баланс у торгівлі енерго-сировинними ресурсами, що значною мірою зумовлено неефективністю господарювання та витратністю моделі природо-користування.

Фактори **вторинного** порядку пов'язані з сучасними закономірностями інтернаціоналізації світових продуктивних сил. Вони походять від природного розподілу багатств, але відображають багаторічні зусилля щодо формування регіональної спеціалізації, освоєння зарубіжних ринків, а також історичну орієнтацію на закордонні предмети виробничого та індивідуального споживання.

Для Житомирської області такими вторинними факторами, які можна використати з метою оптимізації участі в системі міжнародної торгівлі, є наявні, значною мірою вже орієнтовані на експорт, галузі. Тобто, на сучасному етапі йдеться передусім про ефективніше використання вже створених матеріальних об'єктів виробничої інфраструктури, які

потребують значних інвестицій у модернізацію, всебічний розвиток як сумісних, так і більш спеціалізованих агропромислових потужностей.

Аналіз зовнішньоекономічних відносин регіону з країнами світу дає можливість визначити участь України в міжнародній торгівлі, наближення нашої держави до світових норм і стандартів в економіці.

Результати досліджень

Процес стабілізації національної економіки та аграрного сектора почався з 2000 року, що проявлялося у збільшенні обсягів валового виробництва продукції сільського господарства на 6,5% у 2001 році, на 5,5% – у 2002 році та знизилася на 10,02% у 2003 році. Це також вплинуло на експорт аграрної продукції, хоча, порівнюючи з іншими країнами, він залишається ще досить низьким. Так, у 2000 році частка експорту сільськогосподарської продукції у валовій сільськогосподарській продукції в Україні становила 14%, у той час, як у Польщі даний показник становив 25%, а у Франції та Німеччині – 53% [4]. Без активних процесів у зовнішньоекономічній діяльності не можна розраховувати на відродження аграрного виробничого потенціалу та зростання його ефективності. За останні роки основні показники зовнішньої торгівлі вирости і стабілізувалися. За період 1996–2005 рр. зовнішній товарообіг області зріс більш ніж у 4 рази (рис. 1).

Найбільшими торговельними партнерами регіону у 2003–2005 р. виступають країни СНД, Європи, Азії. Значно менший товарооборот – з країнами Америки та Африки. У загальному обсязі товарообороту Житомирської області частка Європи становить 32,8 %. Слід відмітити, що 31,0 % припадає на країни Європейського Союзу, країн СНД – 57,2 %, Азії – 7 %, Америки – 1,8 % і Африки – 1,1 %.

Показники зовнішньоторговельного обороту Житомирської області у 2005 р. були одними з найкращих щодо останнього десятиріччя. Так, експорт у порівнянні з 1996 р. збільшився майже у 2,0 рази і склав 270,0 млн. дол. США*, а у порівнянні з минулорічним періодом збільшився у 1,8 рази.

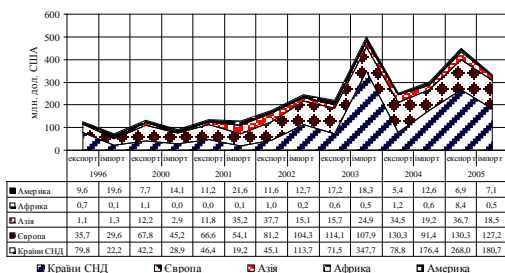

Рис.1 Географічна структура і динаміка зовнішньоторговельного обороту Житомирської області у 1996–2005 рр., млн. дол.

Джерело: за даними Житомирського обласного управління статистики.

Імпорتنі надходження 2005 р. у порівнянні з 1996 р. збільшилися у 2,0 рази і склали 334,0 млн. дол., а щодо минулорічного періоду збільшилися у

1,1 раза. За останні чотири роки щодо зовнішньої торгівлі товарами регіон мав негативне сальдо, а у звітному році – позитивне, яке становило 870,0 млн. дол. У порівнянні цього показника з 2004 р. негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило 50,0 млн. дол. У загальному обсязі експорту та імпорту України за 2004 р. частка області становила 0,8% та 1,1% відповідно.

Серед регіонів України за обсягами експортних поставок у 2004 р. Житомирщина посідала 18 місце, а у 2005 р. регіон був на 13 місці. В цілому, зовнішньоторговельні операції в області здійснювались з партнерами 95 країн світу. Ведучими партнерами є Російська Федерація, Німеччина, Італія, Польща, Угорщина, Нідерланди та Чеська Республіка.

Продукція АПК Житомирської області у загальному обсязі експорту та імпорту регіону у 1996 р. складала 21,5% та 24,2% відповідно, у 2005 р. – 21,6% від загального обсягу експорту та, відповідно, 10,7% – імпорту. За досліджуваний період зовнішньоекономічна торгівля в аграрному секторі зросла майже у два рази, експорт – з 27,3 млн. дол. у 1996 р. до 57,9 млн. дол. у 2005 р. та імпорт – з 17,6 млн. дол. до 19,5 млн. дол. Найбільші експортні поставки агропромислової продукції у 2005 р. були здійснені до країн СНД – 10,7 % від загального обсягу зовнішньої торгівлі ЗТ, Азії до 5,1 % та – Європи до 4,0 %. Найбільшим імпортером агропромислової продукції виступають країни Європи, на їх долю припадає 7% загального обсягу ЗТ регіону. Слід підкреслити, що й нині товарний експорт області характеризується зміцненням у бік країн СНД, на які припадає 49,6% загального обсягу ЗТ продукцією АПК (таблиця 1).

Дана тенденція свідчить про приріст зовнішньоторговельного обміну з усіма регіональними групами держав та стабільну тенденцію щодо частки експорту агропромислової продукції в загальній структурі зовнішньої торгівлі Житомирської області, що у свою чергу підтверджує положення про необхідність диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків з акцентом на країни далекого зарубіжжя, так як їх частка у торгівлі агропромисловими товарами постійно зростає.

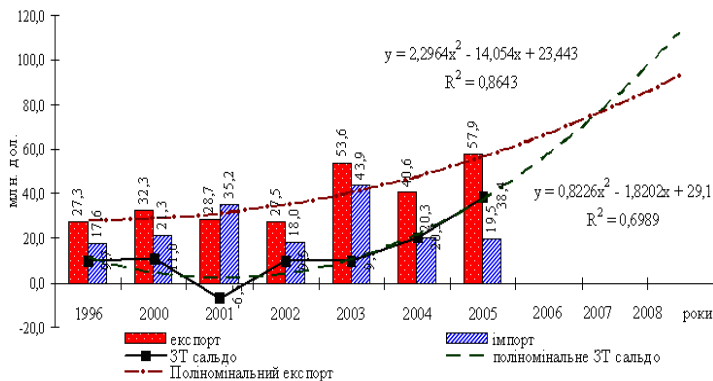
Таблиця 1. Географічна структура зовнішньої торгівлі Житомирської області у 2003–2005 р.

Регіональні групи держав	Вартість продукції,						Питома вага продукції АПК у загальному обсязі	
	всього		агропромислової					
	експорт, млн. дол.	імпорт, млн. дол.	експорт		імпорт		експорт, %	імпорт, %
Всього	268	180,6	57,9	100	19,4	100	21,6	10,7
Країни СНД	85,6	27,4	28,7	49,6	2	10,3	10,7	1,1
Європа	130,3	127,2	10,8	18,7	12,6	64,9	4,0	7,0
Азія	36,7	18,5	13,6	23,5	2,7	13,9	5,1	1,5
Америка	6,9	7,1	0,6	1,0	2,1	10,8	0,2	1,2
Африка	8,4	0,5	5,7	9,8	0,04	0,2	2,1	0,0

Джерело: за даними Житомирського обласного управління статистики.

Аграрно-економічний характер регіону дозволяє підвищувати обсяги експорту продуктів рослинництва та тваринництва. Необхідно відмітити, що з точки зору природних умов у регіоні існують всі можливості для постійного підвищення обсягів експорту готових м'ясних, молочних продуктів, молока, овочів, коренеплодів, зернових культур. Так, у 2004 р. Житомирською областю було експортовано продуктів тваринного походження на суму 13,3 млн. дол. США, а імпортовано на суму 7,4 млн. дол., позитивне сальдо складає 5,9 млн. дол. Житомирською областю було експортовано продукції рослинного походження на суму 7,4 млн. дол., а імпортовано на суму 4,7 млн. дол., позитивне сальдо складало 2,7 млн. дол. У 2005 р. продуктів тваринного походження регіоном було експортовано на суму 15,3 млн. дол., а імпортовано на суму 5,9 млн. дол., позитивне сальдо складало 9,4 млн. дол. У 2005 р. Житомирською областю було експортовано продукції рослинного походження на суму 9,7 млн. дол., а імпортовано на суму 6,1 млн. дол., позитивне сальдо складало 3,6 млн. дол.

Вирівнювання ряду динаміки обсягу зовнішньоторговельного обороту продукції АПК, експорту та імпорту Житомирської області з країнами світу за 1996–2005 рр. та їх 3-річний прогноз (рис. 3) робили за допомогою програми EXCEL.

Рис.3. Прогноз динаміки обсягів експорту зовнішньоторговельного обороту та рівня ЗТ сальдо продукцією АПК Житомирської області з країнами світу у 1996–2008 рр., млн. дол.

Джерело: за даними Житомирського обласного управління статистики

Ряд динаміки обсягів експорту зовнішньоторговельного обороту та рівня ЗТ сальдо продукцією АПК Житомирської області з країнами світу вирівнювали за допомогою полінома другого порядку. Коефіцієнти регресії зовнішньоторговельного сальдо – $R^2 = 0,8643$ свідчать про високий зв'язок у вибірці і найбільш точний прогноз, а коефіцієнти регресії обсягу експорту – $R^2 = 0,6989$ свідчать про середній зв'язок у вибірці. Прогноз динаміки обсягів експорту зовнішньоторговельного обороту та рівня ЗТ сальдо продукцією АПК Житомирської області з країнами світу у 1996–2008 рр. показує, що обсяги експорту будуть поступово зростати і у

2008 р. складуть приблизно 87,9 млн. дол. Відповідна тенденція окреслюється і стосовно рівня зовнішньоторговельного сальдо, що дає підстави стверджувати, що тенденції, які намічаються протягом 2004–2005 рр. будуть пролонговані у часі, тобто частка експорту загального обсягу зовнішньої торгівлі продукцією АПК буде поступово зростати, а експорту – зменшуватися.

Висновки

Протягом досліджуваного періоду показники зовнішньоторговельного обороту Житомирської області продукцією аграрної сфери зросли майже в чотири рази. Відбулась диверсифікація ринків збуту та освоєння регіональними агропромисловими підприємствами нових ринків у Європі, Азії та Америці.

Питома вага продукції АПК у загальному обсязі зовнішньої торгівлі становить майже 22%, що свідчить про значний потенціал галузі. Проте прослідкується недосконалість структури експорту агропромислових підприємств, в яких переважають товари з низьким ступенем переробки. Враховуючи той факт, що майже вся експортоорієнтована агропромислова продукція виготовлена з давальницької сировини, потрібна переорієнтація вітчизняного виробництва на вузьку спеціалізацію сільськогосподарських структур та виробництво ними особливої і конкурентоспроможної на світовому ринку продукції рослинництва та тваринництва. Товаровиробники такої продукції, як льон, хміль, ріпак будуть мати конкурентні переваги на європейському ринку і можуть зайняти певний сегмент ринку. Сільськогосподарські виробники продукції ВРХ та свинарства, враховуючи наявну сировинну базу регіону, одержать значні прибутки від освоєння азійських та африканських ринків.

Слід розвивати прогресивні форми міжнародної економічної співпраці, тому що агропромислові підприємства регіону здійснюють переважно прості експортно-імпортні операції; необхідне піднесення кооперації, формування транснаціональних корпорацій, фінансово-промислових груп, створення дорадчої служби та аграрних консалтингових фірм. Потрібно модернізувати інфраструктуру, яка могла б надавати ряд певних послуг суб'єктам господарювання, ефективно забезпечувати розвиток зовнішньоекономічної діяльності області для аграрних та переробних підприємств. Необхідно, формувати інформаційні бази даних електронної торгівлі з використанням мережі Інтернет, швидко просувати на світові ринки нові види товарів, організовувати рекламу, проводити маркетингові дослідження зовнішніх ринків та інші маркетингові послуги, створювати та вдосконалювати діяльність галузевих асоціацій виробників та експортерів аграрної продукції.

Подальші дослідження слід зосередити на визначенні конкурентоспроможності експортованої агропродовольчої продукції Житомирської області на світовому ринку шляхом розрахунку

індексів відносних порівняльних переваг RCA (Relative Comparative Advantage Index) та RSCA, що дозволить визначити перспективні ринки збуту регіонального продовольства.

Література

1. *Андрійчук В.Г.* Економіка аграрних підприємств: Підручник. – 2-ге вид., дооп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. *Басков А.Я., Туленков Н.В.* Методологія наукового дослідження: Навчань. допомога. – К.: МАУП, 2002. – 216 с.
3. *Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін.* Глобальні трансформації і стратегії розвитку. Монолог. – К., 1998. – 416 с.
4. Використання сільськогосподарського потенціалу України: стимулювання зростання у сільському господарстві та поліпшення життя на селі. – Спільний звіт Світового банку та ОЕСР / Звіт підготовлено за участю експертів проекту ПРООН “Аграрна політика для людського розвитку” – О.Шевцов, І. Кобута, Н. Сеперович, М Пугачов, І.Чапко. – К., 2003. – 231 с.
5. *Горьовий В.П.* Зовнішньоторговельна діяльність АПК України // Вісник аграрної науки. – 2002. – №10. – С. 65–69.
6. *Губенко В. І.* Механізм зовнішньоекономічної діяльності агропромислового комплексу: лібералізація і протекціонізм: Дис. ...д-ра ек. наук : 08.07.02. – Біла Церква, 2004. – 414 с.
7. *Губенко В.І.* Збалансованість зовнішньоекономічної діяльності АПК в контексті урівноваженості лібералізації і протекціонізму // Науковий вісник національного аграрного університету. – 2002. – Вип. 56. – С. 329–331.
8. Концепція зовнішньоекономічної діяльності // Фінансовий Київ. – 1994. – №18. – С. 5–6.
9. *Мармоза А.Т.* Практикум з теорії статистики. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 344 с.
10. *Мокій А. І.* Зовнішньоекономічна інтеграція регіонально-галузевих комплексів як напрям системної трансформації економіки: Дис. ...д-ра ек. наук : 08.05.01. – Львів, 2000. – 418 с.
11. *Новицький В. Є.* Міжнародна економічна діяльність України: Підручник. – К.: КНЕУ, 2003. 948 с.
12. *Попович И. В.* Методика экономических исследований в сельском хозяйстве: Учеб. пособие для студентов с.-х. вузов по экон. спец. – 4-е изд., перераб. – М.: Экономика, 1982. – 216 с.
13. *Тринько Р. І.* Методика економічних досліджень. – Львів, 1999. – 356 с.
14. *Чепурина М.Н., Киселева Е.А.* Курс экономической теории. – Киров: "АСА", 1995. – 623 с.
15. *Górecki I.* Analysis of agricultural and food production in the context of global trade and enlargement of European Union. // Problemy rolnictwa Światowego. – Warszawa: S G G W, P. 17–29.